RESPECTAREA PRINCIPIULUI EGALITĂȚII PRIVIND INCLUZIUNEA SOCIALĂ PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Svetlana SLUSARENCO, *dr., conf.univ.,*
Departamentul Drept Public,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID:0000-0002-9092-0024

Rezumat. *Discriminarea cu care se confruntă persoanele cu dizabilităţi se bazează pe prejudecăţi, atitudini, stereotipuri şi mituri. Conceptul de dizabilitate a evoluat pe parcursul istoriei atât ca conținut, cât și ca formă de exprimare. În ultima perioadă de timp, atât terminologia cât și însuși conceptul de „dizabilitate" a suportat schimbări radicale. Schimbarea profundă a conceptului de dizabilitate a avut loc odată cu adoptarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, care a încetat de a trata dizabilitatea ca pe o caracteristică negativă a individului, catalogând-o drept o problemă a întregii societăți care nu se poate adapta la necesitățile individuale ale persoanei. În conformitate cu legislaţia naţională, persoanele cu dizabilităţi trebuie să participe activ şi deplin în viaţa politică şi publică, în condiţii egale cu ceilalţi. Persoanele cu dizabilităţi au dreptul la vot şi să fie aleşi, printre altele, pot să exercite funcţii publice.*

Cuvinte-cheie*: dizabilitate, personae cu nevoi special, egalitate, discriminare, incluziune socială, educație, orientare profesională*

Omul prin natura sa este o fiinţă socială şi se simte împlinit atunci cînd are posibilitatea de a participa şi a se implica activ la viaţa comunităţii. Cu regret, anumite grupuri de persoane, dar în mod deosebit persoanele cu dizabilităţi sunt marginalizate şi private de această posibilitate, astfel fiind discriminate în baza dizabilităţii.

Societatea priveşte persoanele cu dizabilităţi, de cele mai multe ori, doar în calitate de beneficiari ai prestaţiilor sociale sau a ajutoarelor umanitare şi nicidecum ca membri activi ai societăţii cu drepturi şi oportunităţi egale cu ale celorlalţi. Adică, atitudinea societăţii, în general, este cea de discriminare şi de marginalizare a acestor persoane.

În prezent, pe plan international, se încearcă trecerea de modelul vechi de „milă" la cel de „drepturi ale omului", în care persoanele cu deficiențe pot susține că au aceleasi drepturi și resurse ca și ceilalti membri ai societății. În acest sens, au fost emise, pe plan international, o serie de convenții și acte cu caracter internațional, care au ca scop incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

La 13 decembrie 2006 Adunarea Generală a ONU a adoptat Convenţia privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilităţi, iar la 9 iulie 2010, Parlamentul Republicii Moldova a ratificat acest document international. Este un document fundamental şi fără precedent cu referire la promovarea şi respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilităţi.

CPDD serveşte drept cadru pentru responsabilitate reciprocă între Guvernul Republicii Moldova și Organizația Națiunilor Unite. Scopul final al CPDD este să extindă opțiunile și posibilitățile oamenilor și să promoveze prosperitatea, reziliența și dezvoltarea durabilă în Republica Moldova. Convenţia ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi, reprezintă un cadru de referinţă pentru realizarea cu succes a reformei sistemului de protecţie socială. Documentul stabileşte standarde universale minime de acţiune şi paşi concreţi care ar asigura

incluziunea persoanelor cu dizabilităţi în toate domeniile vieţii sociale. Una dintre cele mai importante transformări în întreaga lume, în ultimele decenii, este legată de o schimbare de paradigmă în domeniul dizabilităţii: de la un model medical şi de asistenţă socială (protector) de abordare a dizabilităţii, la un model social, de incluziune socială, concentrându-se asupra drepturilor, egalităţii de şanse şi participării depline a per soanelor cu dizabilităţi în viaţa economică şi socială a comunităţii.

În 2001, Republica Moldova a ratificat parţial Carta Socială Europeană. Carta socială europeană a fost prezentată la 3 mai 1996 în vederea semnării de către statele membre ale Consiliului Europei și a intrat în vigoare la 1 iulie 1999 . Ca urmare a respectării angajamentelor asumate este necesar de conformat sistemului educaţional la prevederile documentelor internaţionale ratificate şi de aplicat principiile educaţiei incluzive la toate nivelele de instruire.

Conventia ONU asupra Drepturilor Copilului (1989) este ratificată de 177 de tari din lume. Conform prevederilor acestei Convenții, toate drepturile ar trebui să se aplice tuturor copiilor fără discriminare; toate actiunile se vor face în interesul copilului; cea mai deplină integrare posibilă a copiilor cu dizabilități; învățământul ar trebui să pregatească copilul pentru o viață activă și responsabilă ca adult, și ar trebui să urmarească dezvoltarea talentelor ți abilităților acestuia la poențial maxim.

Regulile ONU privind Egalizarea Sanselor pentru Persoanele cu Dizabiliăți (1993) stabilește că țarile ar trebui să recunoască principiul egalității de șanse pentru copiii cu dizabilități în școlile în care sunt integrați; pentru a implementa invățământul inclusiv, statele ar trebui să aibă o strategie clar formulată, care să fie înțeleasa la nivelul școlii și al comunității, ele ar trebui să permită un curriculum flexibil.

Persoanele cu dizabilităţii au drepturi depline ca şi alţi cetăţeni ai societăţii. Discriminarea cu care se confruntă persoanele cu dizabilităţi se bazează pe prejudecăţi, atitudini, stereotipuri şi mituri. Totuși, art. 16 din Constituției RM, consfințește principiul egalității în drepturi a tuturor cetățenilor, fără a admite vreo discriminare. Astfel și persoanele cu dizabilități se bucură de aceleași drepturi și libertăți. Noțiunea de „egalitate**”** este esențială pentru protecția drepturilor omului. Deci, principiul egalităţii în drepturi al cetăţenilor presupune că la situaţii juridice egale să se aplice un tratament juridic egal. Pentru asigurarea dreptului la egalitate, pe plan național, Republica Moldova a adoptat mai multe acte normative special destinate, pe de o parte, promovării egalității, iar pe de altă parte, prevenirii și eliminării discriminării: Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi, nr. 60 din 30.03.2012, Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, nr.5 din 09.02.2006, Legea cu privire la asigurarea egalității, nr.121 din 25.05.2012, Legea asistenţei sociale, nr. 547 din 25.12.2003, Codul Contravenţional al Republicii Moldova, nr. 218 din 24.10-2008, Codul Penal al Republicii Moldova, nr. 98 din 18.04.2002.

Discriminarea (antipodul egalității) constituie eșecul de a garanta protecția drepturilor omului. În Republica Moldova persoanele cu dizabilităţi uneori sunt marginalizate şi necesită tot sprijinul pentru a depăşi această situaţie. De remarcat că conceptul de dizabilitate a evoluat pe parcursul istoriei atât ca conținut, cât și ca formă de exprimare. În ultima perioadă de timp, atât terminologia cât și însuși conceptul de „dizabilitate” a suportat schimbări radicale. Utilizat o perioadă îndelungată la nivel autohton, precum și la nivel internațional, termenul de „invalid”, care este unul categoric și absolut, a fost substituit de termenul „persoane cu dizabilități”, care redă caracterul parțial și relativ al stării acestuia. Conform dicționarului de specialitate, dizabilitatea – însumează un număr de limitări funcționale ce pot fi întâlnite la orice populație.

Autorii A.Racu și A. Danii consideră că dizabilitatea, de fapt, certifică un deficit de competență, determinat de restrângerea deprinderilor fizice și psihice. Incapacitatea sau dizabilitatea – înglobând orice reducere, lipsă ori pierdere a aptitudinilor de a desfășura o activitate în condiții considerate normale pentru ființa umană. Acestea sunt de fapt limitări ale activității persoanei condiționate de infirmitate.

Sintagma de „dizabilitate" continuă să pună accentul pe problemele de sănătate ale persoanei, probleme care o împiedică să participe pe poziție de egalitate la domeniile vieții sociale, or această abordare contravine politicii promovate în acest domeniu, conform căreia deficiența de care suferă persoana cu dizabilități nu este decât o particularitate proprie acestei persoane ca oricare altă particularitate (cum ar fi culoarea ochilor sau limba vorbită), care nu creează impedimente, dar generează necesități specifice realizării drepturilor și libertăților în condiții de egalitate pentru această categorie de persoane.

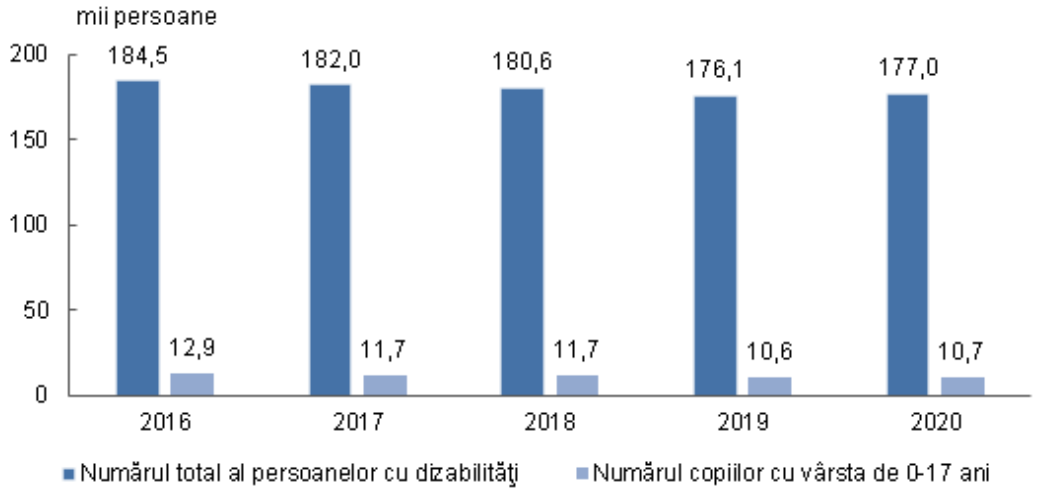
În opinia constituționalistului Cârnaț Teodor, conceptul de „*nevoi speciale*" caracterizează cel mai benefic obiectiv al categoriei persoanelor cu dizabilități în contextul actual de dezvoltare. Din aceste considerente, este oportun de a o promova pe cea din urmă ca fiind mai puțin discriminatorie, traumatizantă și stigmatizatoare în raport cu această categorie, în plus această terminologie induce cumva și ideea de posibilitate de intervenție externă de tip recuperator, care să faciliteze dobândirea autonomiei și inserției, integrării sociale a persoanelor în cauză. Noțiunea de "persoane cu nevoi speciale" este un termen generic incluzând pe lângă persoanele cu dizabilități și alte persoane care nu neapărat suferă de oarecare deficiențe, dar care, în pofida unor anumite circumstanțe, necesită suport în a beneficia de drepturile și libertățile fundamentale al omului. În categoria persoanelor cu nevoi speciale, putem include: persoanele cu dizabilități (deficiențe mintale, senzoriale – vizuală, auditivă, fizice, comportamentale, de limbaj, polideficiențe); copiii abandonati, copiii străzii; persoanele abuzate (fizic, psihic, emotional și sexual), indiferent de varstă și sex; femeile gravide și lăuzele; persoanele cu disfuncții psihice – persoanele traumatizate emotional/psihic; dependenții de diferite substanțe (alcoolicii, drogații, fumătorii); persoanele eliberate din detenție; bătranii.

În anul 2001, OMS a elaborat Clasificarea internațională a funcționării, dizabilității și sănătății prin care s-a renunțat în totalitate la noțiunile discriminatorii folosite până atunci, așa ca invaliditate, handicap etc., și s-a dispus folosirea termenului de dizabilitate ca termen general, global, utilizat pentru a desemna un fenomen multidimensional ce rezultă din interacțiunea dintre oameni și mediul lor fizic și social, dintre caracteristicile de sănătate și factorii contextuali.

Totuși schimbarea profundă a conceptului de dizabilitate a avut loc odată cu adoptarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, care a încetat de a trata dizabilitatea ca pe o caracteristică negativă a individului, catalogând-o drept o problemă a întregii societăți care nu se poate adapta la necesitățile individuale ale persoanei.

Conform datelor Biroului Național de Statistică al RM, la 1 ianuarie 2020, conform datelor Casei Naționale de Asigurări Sociale, numărul estimat al persoanelor cu dizabilităţi în Republica Moldova a constituit 177,0 mii persoane, inclusiv 10,7 mii copii cu vârsta de 0-17 ani. Persoanele cu dizabilităţi au reprezentat 6,7% din populaţia totală a ţării cu reședință obișnuită, iar copiii cu dizabilităţi au constituit 1,9% din numărul total al copiilor cu reședință obișnuită din Republica Moldova.

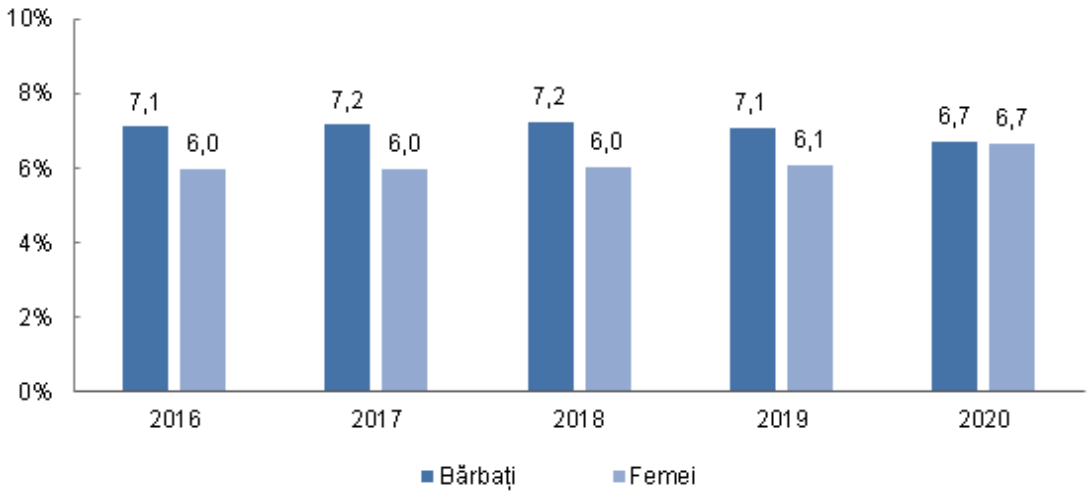
Figura 1. *Numărul estimat al persoanelor cu dizabilităţi în Republica Moldova[2] la 1 ianuarie 2016-2020*

Femeile predomină în rândul persoanelor cu dizabilităţi

În structura persoanelor cu dizabilităţi ponderea femeilor a fost mai mare decât a bărbaţilor şi a constituit 51,7%. Totodată, ponderea bărbaţilor cu dizabilităţi în numărul total al populaţiei bărbaţilor s-a redus de la 7,1%, la 1 ianuarie 2016 până la 6,7% la 1 ianuarie 2020. În schimb, ponderea femeilor cu dizabilităţi în numărul total al populaţiei de femei s-a majorat de la 6,0% la 1 ianuarie 2016, până la 6,7% la 1 ianuarie 2020.

Figura 2. *Ponderea persoanelor cu dizabilităţi în populaţia cu reşedinţă obişnuită, pe sexe, la 1 ianuarie 2016-2020*

Persoanele cu dizabilităţi se confruntă cu numeroase problem privind accesul fizic limitat la grădiniţe, şcoli, instituţii de învăţământ superior şi alte instituţii publice nu asigură dreptul persoanelor cu dizabilităţi la instruire şi participare la viaţa social-culturală a societăţii. Pentru a permite persoanelor cu dizabilităţi să ducă o viata independentă şi să participe deplin la toate aspectele vieţii, e nevoie de a întreprinde măsurile necesare pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilităţi la transport, inclusiv tehnologii şi sisteme informaţionale şi de comunicare şi la alte servicii la care are acces publicul larg, atât în localităţile urbane, cât şi în localităţile rurale.

Persoanele cu dizabilităţi au acces limitat la informaţie, la studii, nu se pot deplasa prin oraş din cauza barierelor arhitecturale şi a transportului public neadaptat, ceea ce implică ajutor permanent din partea altei persoane. În cazul instruirii la domiciliu, studiile nu sunt de calitate şi nici nu corespund necesităţilor persoanelor cu dizabilităţi (de exemplu, pentru nevăzători cărţi în sistemul Braille sunt foarte puţine, profesorii nu întotdeauna doresc să facă orele la domiciliu etc.).

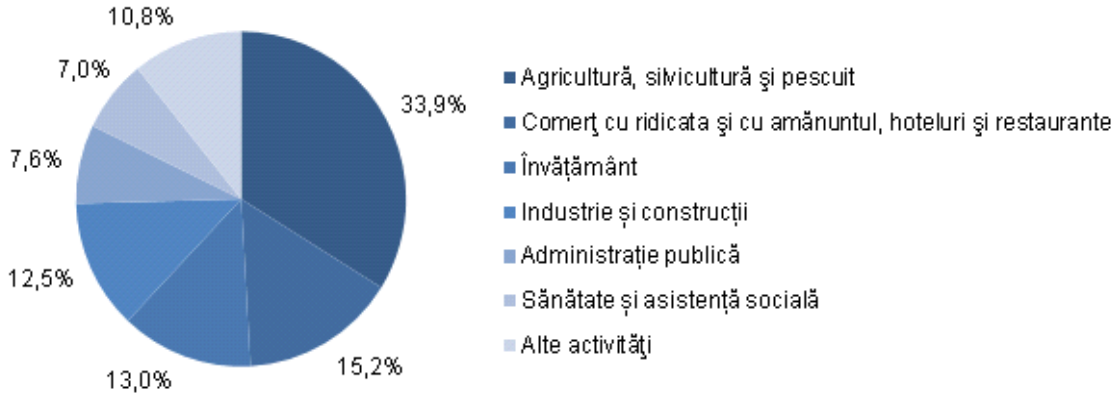
Un moment de dificultate îl reprezintă integrarea lor pe piaţa muncii şi, eventual, găsirea unui loc de muncă. Actualmente, un număr mare de persoane cu dizabilităţi nu au loc de muncă, ceea ce le creează dificultăţi în găsirea unor surse de venit pentru întreţinere şi necesităţile cotidiene de mobilitate, îngrijire medicală. O practică importantă în Uniunea Europeană de integrare a persoanelor cu dizabilităţi în câmpul muncii este cea de programe protejate de ocupare (Sheltered employment programs). Aceste programe sunt concepute pentru a sprijini persoanele care, nu pot lucra într-un sector de muncă competitivă în comunitatea lor. Termenul "de ocupare protejată" este adesea folosit pentru a desemna o gamă largă de programe profesionale şi non-profesionale pentru persoane cu dizabilităţi, cum ar fi atelierele protejate, centre de activitate pentru adulţi, centre de activitate profesională, precum şi centre de zi de reabilitare. Aceste programe diferă în mod considerabil în ceea ce priveşte misiunea lor, serviciile prestate, precum şi sursele de finanţare. Toate formele de locuri de muncă protejată, în general, pot fi clasificate în două tipuri: - programe de ocuparea a forţei de muncă tranzitorii care sunt menite să ofere formare şi experienţă persoanelor cu dizabilităţi cu scopul incluziunii lor pe piaţa muncii. - programe extinse de muncă, care sunt proiectate pe termen lung sau permanent de plasare în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilităţi. în Occident se arată dorinţa de recunoaştere a persoanelor cu dizabilităţi ca participanţi cu drepturi depline în economie şi în angajarea lor la nivel profesional mai ridicat. În Occident aceste instituţii (asociaţii, centre), de regulă, sunt create să promoveze un mediu de muncă deschis, inclusiv şi accesibil persoanelor cu dizabilităţi.

Rata de participare la forța de muncă a persoanelor cu dizabilități în 2019 a constituit 17,2% în comparație cu 46,3% la persoanele fără dizabilitate. Printre bărbații cu dizabilități rata de participare a fost de 16,9%, iar în cazul femeilor de 17,5%. În mediul urban rata de participare a constituit 16,6% și în mediul rural - 17,5%. Rata șomajului la persoanele cu dizabilități a fost de 3,8% față de 5,1% în rândul șomerilor fără dizabilitate. În distribuția pe sexe acest indicator a înregistrat valorile: 5,6% pentru bărbați și 1,9% pentru femei. Rata șomajului la persoanele cu dizabilități din mediul urban a fost mai înaltă (5,9%) în comparație cu rata pentru cele din mediul rural (2,8%).

Rata de ocupare a persoanelor cu dizabilități este de două ori mai mică comparativ cu cea a persoanelor fără dizabilități. Persoanele cu dizabilități sunt ocupate într-o proporție mult mai mică: în timp ce rata de ocupare a persoanelor fără dizabilitate a fost de 43,9%, în rândul persoanelor cu dizabilități aceasta a constituit doar 16,5%. La bărbați acest indicator a înregistrat 15,9%, la femei, respectiv 17,2%. Rata de ocupare a persoanelor cu dizabilități din mediul rural a fost mai înaltă (17,0%) în comparație cu cea din mediul urban (15,6%).

Persoanele cu dizabilități sunt ocupate mai mult în agricultură. Din distribuția persoanelor ocupate cu dizabilități pe activități economice rezultă că o treime au lucrat în sectorul agricol (33,9%). La fel, într-o proporție mai mare aceste persoane s-au regăsit în activitățile de comerţ cu ridicata şi cu amănuntul, hoteluri și restaurante (15,2%), urmate de activitățile din învățământ (13,0%) și industrie și construcții (12,5%).

Figura 11. *Repartizarea persoanelor ocupate cu dizabilități pe activități economice, în anul 2019*

Există multe bariere care vin în calea persoanelor cu dizabilităţi. Un pas important în acest sens a fost şi crearea Oficiului pentru Politici în Dizabilitate (Disability Policy Office). Scopul principal al Disability Policy Office este promovarea incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilităţi.

Conform Codului Muncii, persoanele salariate nu trebuie să fie discriminate pe criterii de sex, vârstă, rasă, inclusiv pe criterii de handicap.

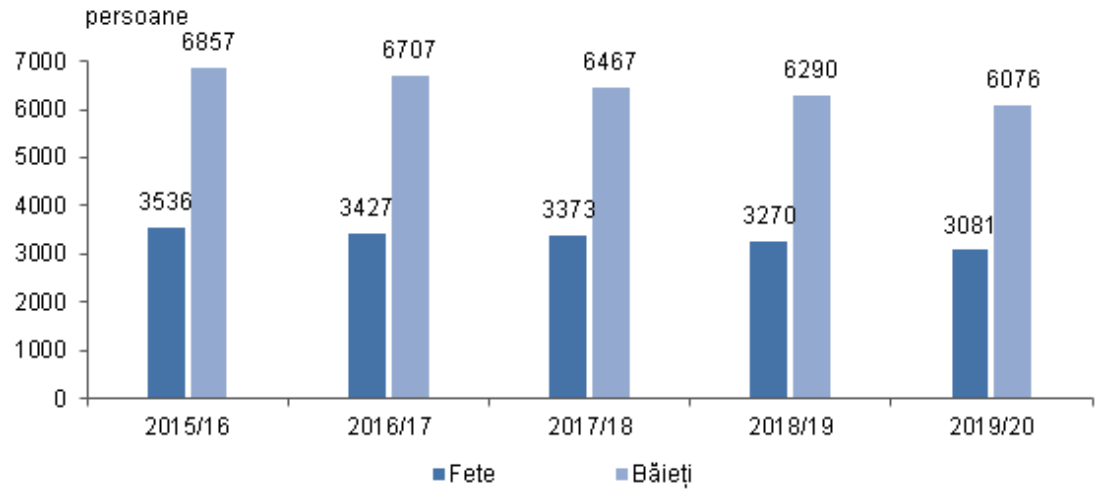
Persoanele cu dizabilităţi în vîrstă aptă de muncă, care doresc să se integreze sau să se reintegreze în cîmpul muncii au acces la orientarea, formarea şi reabilitarea profesională, indiferent de tipul şi gradul de dizabilitate. Serviciile de orientare şi formare profesională sînt oferite de organul teritorial pentru ocuparea forţei de muncă conform programului individual de reabilitare şi incluziune socială a persoanei cu dizabilităţi. Beneficiază de orientare şi formare profesională persoana cu dizabilităţi care este şcolarizată şi are vîrsta corespunzătoare pentru integrarea profesională, persoana care nu are un loc de muncă, cea care nu are experienţă profesională sau cea care, deşi încadrată în muncă, i se recomandă recalificarea profesională în conformitate cu programul individual de reabilitare şi incluziune socială, după caz. Beneficiază de reabilitare profesională persoana angajată în muncă sau, după caz, persoana căreia i s-a propus un loc de muncă însă, din cauza stării de sănătate în interacţiune cu diverse obstacole, nu-şi poate desfăşura activitatea de muncă conform calificării şi necesită restabilirea, recuperarea sau compensarea funcţiilor dereglate ale organismului şi a capacităţii de muncă.

O inegalitate excesivă în aspect social şi economic reprezintă accesul limitat la educaţie a persoanelor cu dizabilităţi din Republica Moldova. Educaţia trebuie să fie privită ca facilitator al dezvoltării umane, indiferent de bariere şi funcţionalitatea fizică a persoanelor, o şansă reală de integrare socială şi ulterior profesională. Realizarea dreptului la educaţie pentru persoanele cu dizabilităţi în învăţământul general este o sarcină dificilă pentru Republica Moldova la moment. Asigurarea procesului de educaţie cu materiale ajutătoare necesare, dar mai ales cu tehnologii adaptive pentru persoanele cu necesităţi educaţionale speciale: persoane cu deficienţe de vedere, auz sau mobilitate redusă, garantează atingerea obiectivelor propuse pentru însuşirea curriculei sau a programului individual de instruire. Din cauza condiţiilor economice, în aceste şcoli lipsesc tehnologii adaptive. În acelaşi timp, este important de menţionat că în perioada copilăriei timpurii, aceşti copii beneficiază rareori de asistenţă psihologică şi de reabilitare, ce le-ar uşura o eventuală integrare socială.

Majoritatea copiilor cu cerințe educaționale speciale sunt integrați în școlile obișnuite. În anul de studii 2019/20, în instituțiile de învățământ din țară au fost înscriși 9784 elevi cu cerințe educaționale speciale și cu dizabilități, inclusiv 9157 elevi în instituții de învățământ

general și 627 elevi – în școli pentru copii cu deficiențe în dezvoltarea intelectuală sau fizică. În instituțiile de învățământ general, în anul de studii 2019/20 învățau 7693 elevi cu cerințe educaționale speciale și 1464 elevi cu dizabilități. Comparativ cu anul de studii 2018/19, numărul elevilor cu cerințe educaționale speciale și cu dizabilități s-a diminuat cu 4,2%. O treime din elevii cu cerințe educaționale speciale și cu dizabilități, cuprinși în învățământul general, erau fete (33,6% din total).

Figura 10. *Elevi cu cerințe educaționale speciale și cu dizabilități din învățământul general, pe sexe, 2015/16-2019/20*

În conformitate cu Legea Învăţământului Republicii Moldova, pentru persoanele cu dificultăţi de învăţare cauzate de dizabilităţi, învăţământul primar, învăţământul gimnazial se poate organiza ca învăţământ la distanţă, învăţământ la domiciliu, studiu individual.

În conformitate cu legislaţia naţională, persoanele cu dizabilităţi trebuie să participe activ şi deplin în viaţa politică şi publică, în condiţii egale cu ceilalţi. Persoanele cu dizabilităţi au dreptul la vot şi să fie aleşi, printre altele, pot să exercite funcţii publice. Persoana cu dizabilităţi beneficiază de protejarea dreptului de vot prin vot secret în alegeri şi referendumuri, fără intimidări. Are dreptul să candideze în alegeri şi să deţină efectiv un mandat şi să exercite toate funcţiile publice la toate nivelurile de guvernare. Este necesar de a crea un mediu în care persoanele cu dizabilităţi să poată participa în mod efectiv şi deplin la gestionarea afacerilor publice, fără discriminări şi în condiţii egale cu ceilalţi.

În concluzie, menționăm că în anul 2017 Ghidul ”Educație incluzivă”, care oferă soluții pentru incluziunea sociala a copiilor, dar cu regret mai sunt necesare si mijloace financiare in vederea implimentării acestui ghid, in particular. În vederea facilitării incluziunii sociale a copiilor cu dizabilităţi severe în instituţiile generale de învăţământ, este necesar de instituit Serviciul de suport al cadrului didactic, de adaptat (rezonabil) procesul educational. Totodată constatăm cu regret că domeniul asistenței sociale rămâne a fi insuficient şi slab finanţat în comparaţie cu costurile programelor financiare. Pentru a permite persoanelor cu dizabilităţi să ducă o viata independentă şi să participe deplin la toate aspectele vieţii, e nevoie de a întreprinde măsurile necesare pentru a asigura accesulpersoanelor cu dizabilităţi, în egală măsură cu alţi cetăţeni, la mediul fizic, la transport, inclusiv tehnologii şi sisteme informaţionale şi de comunicare şi la alte utilităţi şi servicii la care are acces publicul larg, atât în localităţile urbane, cât şi în localităţile rurale.

Bibliografie

1. Convenţia privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi, Publicat: în Tratate Internationale nr. 50, 2016, art. Nr. 320.
2. Cadrul de Parteneriat ONU - Republica Moldova pentru Dezvoltare Durabilă 2018-2022 Cadrul de Asistență ONU pentru Dezvoltare pentru Republica Moldova. P. 6. https://moldova.un.org/sites/default/files/2019-11/UNDAF%20Moldova%20RO.pdf.
3. Convenţia cu privire la Drepturile Copilului la. 20 Noiembrie 1989. Republica Moldova a aderat la Convenţie în anul 1993 .
4. Conventia ONU asupra Drepturilor Copilului, art. 2.
5. Conventia ONU asupra Drepturilor Copilului, art. 3.
6. Conventia ONU asupra Drepturilor Copilului, art. 28.
7. Cârnaţ Teodor, Mariana Pavlencu, Vitalie Costişanu, Dizabilitate versus persoane cu nevoi speciale. Revista Naţională de Drept Nr. 6, 2016, p. 10.